

УДК 37.011.33:013.74

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-1-4>**Інна КАРУК,***orcid.org/0000-0001-9626-9589**асистент кафедри дошкільної освіти**Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського**(Вінниця, Україна) karuk.i@ukr.net*

ЗМІСТ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИТЯЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУВАННЯ ВПРОДОВЖ 1950–1990 РР.

У статті аналізуються особливості впровадження дитячого експериментування у період з 1950 р. по 1990 р. Проаналізовано основні документи, постанови, закони, програми, книги, періодичні видання, в яких висвітлено організацію дослідницько-експериментальної діяльності дітей дошкільного віку. Наведено аналіз поглядів науковців щодо експериментальної діяльності дошкільників. Розкрито етапи, структурні компоненти експериментальної діяльності. Зокрема, у працях М. Поддьякова вперше було використано термін «дитяче експериментування» як діяльність, що виникає у ранньому віці та простежується до старшого дошкільного віку; за допомогою цієї діяльності відбувається перехід від нечіткого знання до більш чіткого, від нестійкого до стійкого, й як результат – уявлення та поняття дитини набувають нових якостей і досягається розумовий розвиток. З огляду на періодичні видання «Дошкільне виховання» зазначимо, що вихователі окресленого періоду активно впроваджували досліді та експерименти у роботі з дітьми. Автор розкриває значення організації дослідницько-експериментальної діяльності дітей дошкільного віку; доводить, що саме дитяче експериментування дозволяє дошкільникам самим знаходити інформацію про досліджувані об'єкти або явища, а вихователю – зробити освітній процес максимально ефективним, що задовольняє природну допитливість дошкільнят і розвиває їхню пізнавальну активність. Доведено, що дослідницько-експериментальну діяльність можна впроваджувати не тільки під час ознайомлення дітей із природою, але й в інших освітніх напрямках. Саме тому використання дитячого експериментування сприяє розвитку пошуково-дослідницької діяльності дітей раннього віку та дітей дошкільного віку, що є одним із важливих завдань сучасної дошкільної освіти, а також формування рівня готовності майбутніх учнів початкової школи.

Ключові слова: *дитяче експериментування, дослідницько-експериментальна діяльність, діти дошкільного віку, дослід, експеримент.*

Inna KARUK,*orcid.org/0000-0001-9626-9589**Assistant of the Department of Preschool Education**Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University**(Vinnitsa, Ukraine) karuk.i@ukr.net*

THE CONTENT OF THE ORGANIZATION OF CHILDREN'S EXPERIMENTATION IN THE COURSE OF THE 1950S AND 1990S

The article analyzes the peculiarities of the introduction of children's experimentation in the period from 1950 to 1990. The basic documents, regulations, laws, programs, books, periodicals, which cover the organization of research-experimental activity of preschool children, are analyzed. The analysis of scientists' views on the experimental activity of preschool children is given. The stages and structural components of experimental activity are described. In particular, in the works of M. Poddyakov the term "children's experimentation" as an activity which arises at an early age and can be traced to older preschool age, and by means of this activity there is a transition from obscure knowledge to clearer knowledge, from stable to unstable, and as a result – the child's concept and concept acquire a new quality and mental development is achieved. Having analyzed the periodicals "Preschool Education", the article states that educators of the period actively introduced experiments and experiments in their work with children. The author reveals the importance of organizing experimental and experiential activities for preschool children; proves that it is children's experimentation allows children to get information about the studied objects or phenomena themselves, and the educator to make the educational process as effective as possible, which satisfies the natural curiosity of preschool children and develops their cognitive activity. It has been proven that not only when introducing children to nature, you can introduce research and experimental activities, but also in other educational areas. That is why the use of children's experimentation contributes to the development of search and research activities of young children and preschool children, which is one of the important tasks of modern preschool education, as well as the formation of the level of readiness of future elementary school students.

Key words: *children's experimentation, research and experimental activity, preschool children, experience, experiment.*

Постановка проблеми. Однією з найважливіших умов ознайомлення дітей із навколишнім світом є вміння педагога підібрати найефективніші форми, методи та прийоми пізнання довкілля та засвоєння дітьми знань. З огляду на зміст, мету та завдання виховання, відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» (2021 р.), поряд із традиційними та нетрадиційними методами вихователя має організовувати дослідницько-експериментальну діяльність дітей, що дає можливість дошкільникам відкривати для себе нове, що породжує допитливість, інтерес та самостійність.

Педагог Н. Лисенко дає визначення такому поняттю, як «дослідницько-експериментальна діяльність», яке, на нашу думку, є вдалим та обґрунтованим – це організована педагогом діяльність дітей, в якій вони шляхом самостійного відкриття природи, розв’язання проблемних завдань, практично перетворювальних дій одночасно оволодівають новими знаннями, а також уміннями та навичками їх подальшого самостійного набуття (Лисенко, 1994: 98).

Аналіз досліджень. Питання про сутність, структуру та значення експериментальної діяльності в системі інших видів діяльності дітей у закладі дошкільної освіти досліджуються у працях таких науковців: Г. Беленької, Н. Горопахи, О. Дибіної, Л. Зайцевої, О. Іванової, А. Куликовської, З. Плохій, О. Савенкова та багатьох інших. М. Поддьяков визначає дитяче експериментування як складний багатогранний процес, який включає в себе і живе спостереження, і досліди, проведені дитиною (Поддьяков, 1996: 14). У своїх роботах видатний педагог характеризує експериментування як основний вид пошуково-дослідницької (пошукової) діяльності дітей. Дослідниця І. Стеценко зазначає, що експериментування пов’язане не тільки з природою, але й з мистецтвом: «Формуйте в них уміння аналізувати результати експериментів, робити висновки на майбутнє, вчитися на помилках і сміливо творити!» (Стеценко, 2019: 20). Науковець К. Крутій зазначає, що ефективність освітнього процесу безпосередньо залежить від емоційного забарвлення діяльності, чуттєвого досвіду та усвідомлення кожною дитиною своїх можливостей – невід’ємних складників дитячого експериментування (Крутій, 1999: 143).

Мета статті – розкриття змісту розвитку дитячого експериментування впродовж 1950–1990 рр.

Виклад основного матеріалу. Впровадження дитячого експериментування як виду діяльності дітей дошкільного віку є необхідною умовою для організації освітнього процесу в сучасному закладі дошкільної освіти. Це дає можливість

дітям реалізувати свій потенціал та пізнавальні потреби. Тому необхідно активізувати саме роботу пошуково-дослідницького змісту.

Для детальнішого та конкретнішого розгляду експериментальної діяльності дітей охарактеризуємо соціальні, політичні, економічні, психологічні передумови, які вплинули на розвиток дитячого експериментування до незалежності України, а саме у 1950–1990 рр.

Із середини ХХ ст. широка участь радянської громадськості в боротьбі за дошкільне виховання забезпечила швидкий розвиток дошкільних установ, також було обґрунтовано чітку педагогічну роботу: була продовжена робота над змістом дошкільного виховання і створенням програмно-методичних документів. Так, у 1953 р. було створено програмно-методичні вказівки «Керівництво для вихователя дитячого садка», де було виокремлене розумове виховання в контексті експериментальної діяльності.

На основі Закону Верховної Ради УРСР «Про зміцнення зв’язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959 р.) було створено програмно-методичне забезпечення дитячих садків. Так, у 1962 р. було видано програму «Програма виховання в дитячому садку». Визначені завдання в програмі були спрямовані на реалізацію виховного процесу за різними напрямками: фізичним, розумовим, моральним, трудовим, естетичним вихованням. Це дало можливість педагогам реалізувати свої можливості для організації експериментальної діяльності.

Розвиток українського суспільства у зазначений період ставить дедалі нові вимоги перед педагогами дошкільних установ, науковцями й практиками: постійно вдосконалювались форми й методи виховання, створювались нові та ефективні шляхи здійснення організації навчально-виховного процесу з метою формування всебічно розвиненої особистості дитини.

Так, колектив науковців Інституту дошкільного виховання АПН СРСР під керівництвом О. Усової та О. Запорожця у 1960 р. розпочав розробку з питань сенсорного виховання. Обстеження предметів, визначення їх основних ознак та властивостей стало характерною рисою нової системи виховання дітей. Це також було поштовхом до зародження дитячого експериментування. Також у 1970 р. науковець О. Жильцова після проведення багатьох досліджень наголошувала, що більшість дітей старшого дошкільного віку не можуть самостійно розкрити конкретний зміст узагальнювальних слів. Прогалини у сенсорному

розвитку дітей і не досить сформовані зв'язки між чуттєвими і словесними уявленнями є наслідками таких результатів (Жильцова, 1970: 9).

Упродовж 1970–1980-х рр. на з'їздах КПРС гостро поставали питання щодо удосконалення роботи педагогічних працівників, поліпшення методів навчання і виховання дітей. Багаторазове перевидання «Програми виховання в дитячому садку» втілювали нормативно-правові постанови зазначеного періоду.

У 1974 р. на основі Постанови «Про стан і заходи подальшого розвитку дошкільного виховання дітей в республіці» було розроблено та запроваджено програму «Програма та методичні вказівки з виховання дітей у дошкільному закладі» (1975 р.) за редакцією Л. Артемової, яка перевидувалась 9 разів, останній – у 1982 р. У ній було описано елементарні досліди, які діти можуть проводити у дитячому садку. Наприклад, дослід про повітря, воду та їх властивості, про живлення рослин, досліди про властивості живих та неживих організмів. Також у програмі чітко окреслені завдання розумового виховання дітей дошкільного віку. А саме розвиток пам'яті, мислення, уваги, сприймання, уявлення, відчуття є передумовою для дослідницько-експериментальної діяльності дітей.

Науковці Л. Міщик та З. Лебедева у своїх працях стверджували, що під час навчання дошкільники повинні мати можливість спостерігати причинно-наслідкові зв'язки, послідовні дії між предметами. Це дає можливість сформувати правильне уявлення дітей про предмети, об'єкти та явища навколишньої дійсності (Міщик, Лебедева, 1973: 25). Л. Міщик описує значення дослідів та експериментів, зокрема на одному з етапів ознайомлення дітей із неживою природою дошкільники безпосередньо вивчають об'єкти й явища природи (визначають основні властивості досліджуваних об'єктів та формують уявлення про неживу природу). Тобто під час практичної діяльності та нескладних дослідів із водою, ґрунтом, піском, камінням тощо дошкільники відкривають для себе нове.

Надзвичайно важливим для науковців того часу було вивчення досвіду вихователів, адже за допомогою цієї роботи дослідники змогли проаналізувати навчальний-виховний процес та зробити висновки щодо його покращення. Тому, проаналізувавши періодичні видання, ми побачили, що вихователі зазначеного періоду активно впроваджували практичні методи навчання дітей, досліди та експерименти також були присутні в їхній діяльності. Наприклад, Є. Олексієва зазна-

чає, що під час практичної діяльності та нескладних дослідів із водою, піском, камінням тощо дошкільники відкривають для себе нове. Це мотивує дітей до міркування, тобто діти, ставлячи запитання, самостійно знаходять відповіді на них, узагальнюють свої спостереження, роблять певні висновки та застосовують набуті знання в своєму житті (Олексієва, 1970: 26.).

У 1984 р. за редакцією Р. Курбатової та М. Поддякова вийшла друком «Типова програма виховання і навчання в дитячому садку». Видання цієї програми ґрунтувалось на Постанові ЦК КПРС і Верховної Ради СРСР «Про основні напрями реформування загальноосвітньої і професійної школи» (1984 р.) та документі Міністерства освіти, що мав назву «Основні напрями реформування загальноосвітньої і професійної школи» (12 квітня 1984 р.). В основу цієї програми було покладено результати й здобутки наукових досліджень Науково-дослідного інституту дошкільного виховання АПН СРСР щодо особливостей розвитку дітей дошкільного віку та вираження їхніх можливостей у плані засвоєння знань і формування певних особистісних якостей, а також досвід педагогів-практиків.

Новий зміст освітньо-виховної роботи в дитячому садку визначений таким чином, щоб навчання у початковій школі було продуктивним та легким, щоб рівень загального розвитку досягнень був високим. Це і стало поштовхом до вивчення нового типу діяльності дітей, який стане допоміжним між ігровою діяльністю та навчальною. Хоча в програмі 1984 р. чітко не було описано експериментальну діяльність, але проведення дослідів та експериментів були зазначено в ній.

Розумове виховання впродовж цього періоду завжди привертало увагу науковців. Це зумовлено тими важливими завданнями, які поставила партія перед народною освітою у зв'язку з реформою загальноосвітньої і професійної школи. Перехід до навчання дітей з 6-річного віку потребує відповідної підготовки для дітей 5-го і 6-го років життя, насамперед у плані інтелектуального розвитку.

У 1983 р. науковець С. Ніколаєва визначає важливі аспекти розумового виховання в процесі ознайомлення дітей із навколишнім світом: «Поряд із формуванням реалістичних уявлень про рослинний і тваринний світ у дітей розвиваються вміння аналізувати, узагальнювати, встановлювати зв'язки між явищами, бачити причину або їх наслідок» (Ніколаєва, 1983: 10). Тому можна стверджувати, що процес формування у дітей правильних природничих уявлень буде ефективний із використанням нескладних експериментів з

об'єктами живої природи; із демонстрацією моделей, які розкривають взаємозв'язок рослинного і тваринного світу та зовнішнього середовища, що за змістом також є дослідницькою діяльністю.

Отже, розумове виховання взаємопов'язане з дослідницько-експериментальною діяльністю, успішність якого залежить від впровадження вихователями цієї нової діяльності у дитячі садки.

Аналіз архівних джерел (ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 2595. Арк. 61) та періодичних видань засвідчив те, що керівники та вихователі дошкільних закладів обговорюють питання розумового виховання на педагогічних радах, методичних годинах і консультаціях. Саме під час розгляду цього питання дослідницько-експериментальна діяльність під час спостереження та на заняттях є першочерговою.

Дослідник М. Поддяков уперше вводить термін «дитяче експериментування» і трактує його як діяльність, що виникає у ранньому віці та простежується до старшого дошкільного віку, за допомогою цієї діяльності відбувається перехід від нечіткого знання до більш чіткого, від нестійкого до стійкого, й як результат – уявлення та поняття дитини набувають нової якості й досягається розумовий розвиток. Також науковець сформулював гіпотезу про те, що в дитячому віці провідним видом діяльності є не гра, як це заведено вважати, а експериментування: «Фундаментальний факт полягає в тому, що діяльність експериментування пронизує всі сфери дитячого життя, всі види дитячої діяльності, зокрема й ігрову. Остання виникає значно пізніше за діяльність експериментування» (Поддяков, 1977: 190).

У 1986 р. впроваджується нова програма, розроблена НДІ дошкільного виховання АПН СРСР. У ній взято до уваги національну специфіку кліматично-географічних умов УСРР, що зумовило деякі зміни у розділах програми. Новій програмі, на відміну від попередньої, притаманна більша чіткість і стрункість викладу матеріалу. Виходячи

з основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи щодо поступового переходу до навчання дітей у школі з 6-річного віку, програма спрямовує педагогів на більш ефективний розвиток дітей і всебічне виховання їх у різних видах активної діяльності: спілкуванні, грі, праці, навчанні на заняттях. Хоча у програмі не було чіткого опису дитячого експериментування, але простежувалось збільшення тематики дослідів та експериментів, які діти можуть проводити у дитячому садку. Також було окреслено те, що не тільки під час ознайомлення дітей із природою можна впроваджувати дослідницько-експериментальну діяльність, але й в інших освітніх напрямках.

Як можемо побачити з аналізу науково-методичної літератури, періодичних видань, програмного забезпечення, що вийшли впродовж досліджуваного періоду, різноманітні форми організації дитячого експериментування органічно влилися в систему роботи закладу дошкільної освіти. Орієнтація на інтереси дитини, реалізація особистісно орієнтованого підходу під час занять, використання дослідів та експериментів зміцнили позицію вихователя як рівноправного суб'єкта міжособистісної взаємодії, допомогли виробити стійкий інтерес і позитивне ставлення дошкільнят до дослідницько-експериментальної діяльності.

Висновки. Отже, проаналізувавши ці дослідження, ми дійшли висновку, що традиційна організація навчання в дитячому садку певною мірою порушує діалектику процесу пізнання, яка полягає в тому, що людина завжди йде від незнання до знання, від цього знання знову до незнання і так нескінченно. Тому що глибше ми щось пізнаємо, то більше невідомого відкривається перед особистістю. Усе це, як бачимо, зумовлює необхідність застосування специфічних видів діяльності, зміни структури занять, форми спілкування з дітьми. За таких умов підвищиться результативність навчання і, відповідно, рівень готовності майбутніх учнів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Документи о результатах осмотра условий содержания, обучения и воспитания детей в дошкольном детском доме (информации, сведения, переписка) 24 октября – 1 декабря 1986 г. ДАВіО. Ф. Р-4897. Оп. 7. Спр. 2595. Лист 61.
2. Жильцова О. Формування узагальнювальних понять у дітей старшого дошкільного віку. *Дошкільне виховання*. 1970. № 10. С. 9–11.
3. Карук І. Дефінітивний аналіз та сутність поняття «експериментальна діяльність». *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: педагогіка і психологія. 2020. Вип. 61. С. 30–35.
4. Колеснік К. Особливості організації групової діяльності учнів у початковій школі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : збірник наукових праць. Випуск 46. Київ – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2016. С. 26–30.
5. Крутій К. Експериментальна робота в дошкільному закладі освіти: проблеми і досвід. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС ЛТД», 1999. С. 143.
6. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку: навч. посібник. Львів, 1994. 144 с.

7. Міщик Л., Лебедева З. Формування початкових фізичних знань у старших дошкільників. *Дошкільна педагогіка і психологія*. 1973. Вип. 7. С. 25–29.
8. Ніколаєва С. Розумове виховання в процесі ознайомлення з живою природою. *Дошкільне виховання*. 1983. № 4. С. 10–11.
9. Олексієва Є. Ознайомлення дітей із природою. *Дошкільне виховання*. 1970. № 7. С. 22–26.
10. Програма виховання і навчання в дитячому садку / під ред. Є. Таранової. Київ : Радянська школа, 1986. 208 с.
11. Програма та методичні настанови виховання дітей у дошкільному закладі / під. ред. Л.В. Артемової. К. : Рад. школа, 1975. 224 с.
12. Поддьяков Н. Мышление дошкольников в процессе экспериментирования со сложными объектами. *Вопросы психологии*. 1996. № 4. С. 14–24.
13. Стеценко І. Винахідницьке малювання: монотипія: робота з дітьми середньої та старшої груп. *Дошкільне виховання*. 2019. № 5. С. 20–22.
14. Типовая программа воспитания и обучения в детском саду / под ред. Р. Курбатовой, Н. Поддьякова. Москва : Просвещение, 1984. 175 с.

REFERENCES

1. Dokumenty o rezultatah smotra usloviy sodержaniya, obucheniya i vospitaniya detey v doshkolnom detskom dome (informatsii, svedeniya, perepiska) 24 oktyabrya – 1 dekabrya 1986 g. DAViO. F. R-4897. Op.7. Spr. 2595. 61 list. [Documents on the results of inspection of conditions of detention, education and upbringing of children in a preschool orphanage] DAViO. F. R-4897. Op.7. Spr. 2595. 61 list. [in Russian]
2. Zhylytova O. Formuvannya uzahalniuiuchykh poniat u ditei starshoho doshkilnoho viku. [Formation of generalizing concepts in older preschool children. Doshkilne vykhovannia]. №10. 1970. S. 9–11. [in Ukrainian]
3. Karuk I. Definityvnyi analiz ta sutnist poniattia “eksperymentalna diialnist” [Definitive analysis and the essence of the concept of “experimental activity”]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriiia : pedahohika i psykhohohiia*. Vypusk 61. 2020. S. 30–35. [in Ukrainian]
4. Kolesnik K. Osoblyvosti orhanizatsii hrupovoi diialnosti uchniv u pochatkovii shkoli [Features of the organization of group activities of students in primary school]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 46. Kyiv-Vinnytsia : TOV firma “Planer”, 2016. S. 26–30. [in Ukrainian]
5. Krutii K. Eksperymentalna robota v doshkilnomu zakladi osvity: problemy i dosvid [Experimental work in preschool education: problems and experience]. Zaporizhzhia: Tov. LIPS. Ltd, 1999. S. 143. [in Ukrainian]
6. Lysenko N. Ekolohichne vykhovannia ditei doshkilnoho viku [Ecological education of preschool children]: navch. posibnyk. Lviv, 1994. 144 s. [in Ukrainian]
7. Mishchuk L., Lebedeva Z. Formuvannya pochatkovykh fizychnykh znan u starshykh doshkilnykiv [Formation of initial physical knowledge in older preschoolers]. *Doshkilna pedahohika i psykhohohiia*. Vyp. 7. 1973. S. 25–29. [in Ukrainian]
8. Nikolaieva S. Rozumove vykhovannia v protsesi oznaiomlennia z zhyvoiu pryrodou [Mental education in the process of getting acquainted with wildlife]. *Doshkilne vykhovannia*. № 4. 1983. S. 10–11. [in Ukrainian]
9. Oleksiieva Ye. Oznaiomlennia ditei z pryrodou [Introducing children to nature]. *Doshkilne vykhovannia*. № 7. 1970. S. 22–26. [in Ukrainian]
10. Prohrama vykhovannia i navchannia v dytiachomu sadku [Kindergarten education and training program] / pid red. Ye. Taranovoi. K. : Rad. shkola, 1986. 208 s. [in Ukrainian]
11. Programa ta metody'chni nastanovy' vy'xovannia ditej u doshkil'nomu zakladi [The program and methodical instructions of education of children in preschool institution] / pid. red. L. Artemovoyi. K. : Rad. shkola, 1975. 224 s. [in Ukrainian]
12. Poddyakov N. Myshlenie doshkolnikov v protsesse eksperimentirovaniya so slozhnyimi ob'ektami [Thinking of preschoolers in the process of experimenting with complex objects]. *Voprosy psihologii*. 1996. № 4. S. 14. [in Russian]
13. Stetsenko I. Vynakhidnytske maliuvannia: monotypiiia: robota z ditmy serednoi ta starshoi hrup [Inventive drawing: monotype: work with children of middle and senior groups]. *Doshkilne vykhovannia*. № 5. 2019. S. 20–22. [in Ukrainian]
14. Tipovaya programa vospitaniya i obucheniya v detskom sadu [Typical program of education and training in kindergarten] / pod red. R. Kurbatovoy, N. Poddyakova. M. : Prosveschenie, 1984. 175 s. [in Russian]